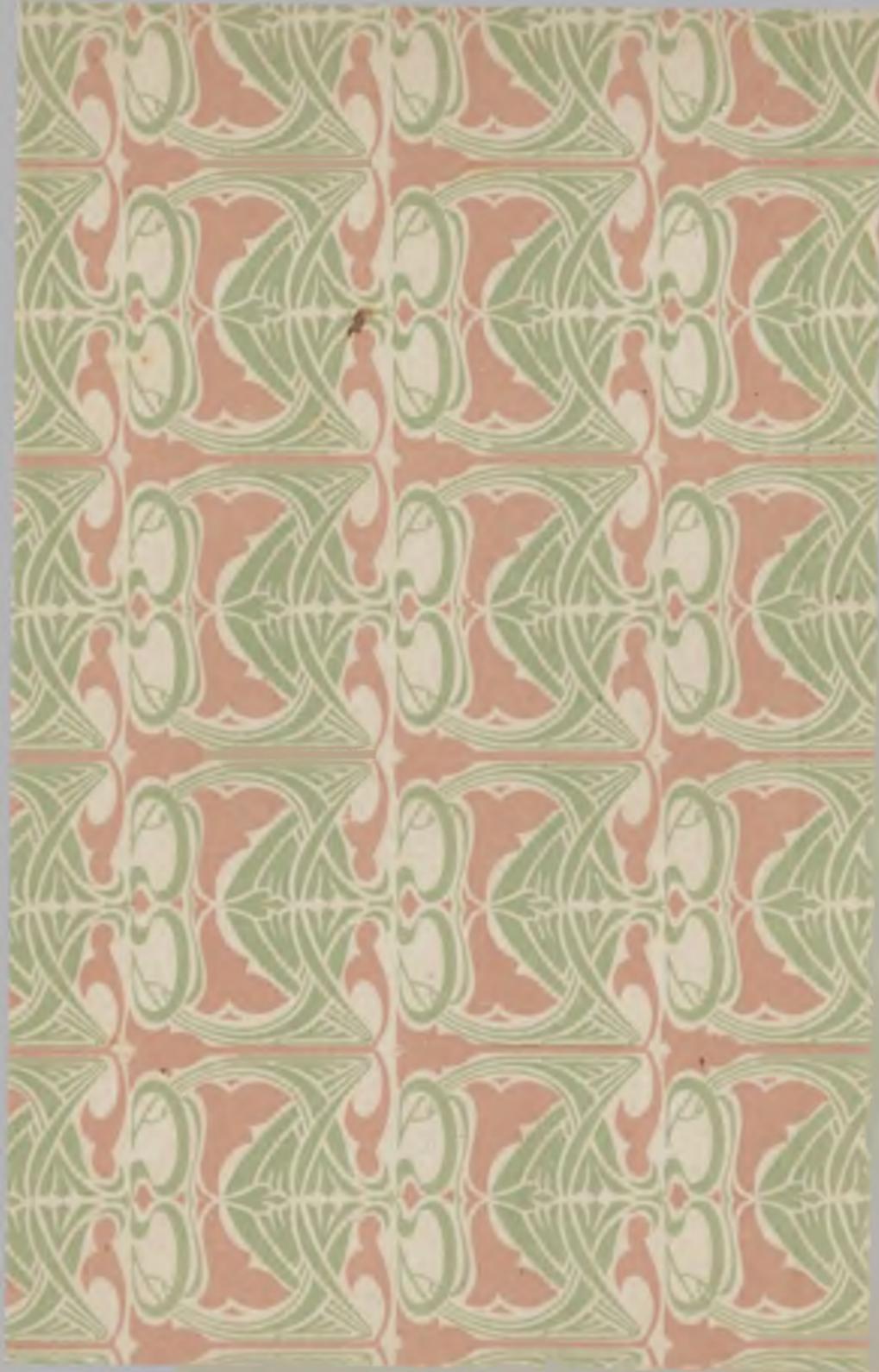
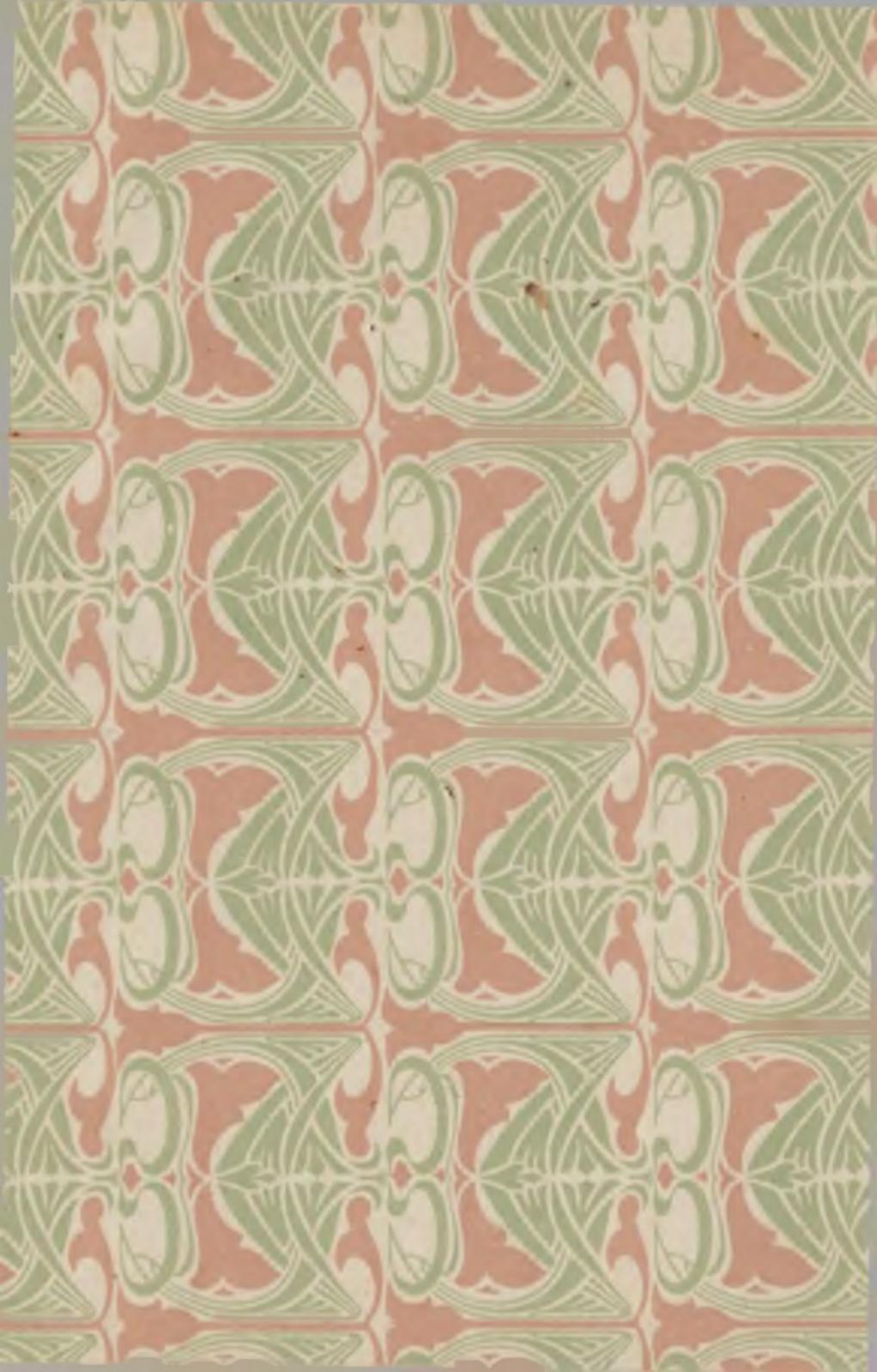

160

PROF. J. V. PERIĆ:

O SVEOBĆOJ PUČKOJ
PROSVJETI

IZVANREDNO IZDANJE »KLUBA HRVAT-
SKIH KNJIŽEVNIKA« U OSIJEKU. KNJIGA
PETA. TISAK PRVE HRVATSKE DIONIČKE
TISKARE U OSIJEKU.

1912.

O SVEOPĆOJ PUČKOJ PROSVJETI

(Govor pri blagoslovu nove sgradje za pučku i gradjansku
školu u Imotskom dne 4. listopada 1911.)

NAPISAO
PROF. J. V. PERIĆ

SVEUČILIŠTE
JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
OSIJEK 458.280
Broj inventara: _____
Signatura: _____

GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
OSIJEK

871450006

PREUZVIŠENOM GOSPODINU
TAJNOM SAVJETNIKU

NIKOLI BARUNU NARDELLU
BIVŠEM NAMJESTNIKU DALMACIJE
KAO

ΙΟΣΙΣ ΟΛΗ ΤΕ, ΦΙΛΗ ΤΕ

POSVEĆENO.

Prof. J. V. Peric

PERIĆ JOSIP VERGILIJ rodio se na 16. travnja 1845. na Peričabrijegu izpod Imotskoga. Početne nauke dovršio je u Imotskom, srednje u Sinju, bogoslovne u Šibeniku i Makarskoj kod Franjevaca redodržave Presv. Odkupitelja. Godine 1877. bio je na Gradačkom sveučilištu osposobljen iz klasične fihologije i statistike. U Kotoru predavao je na c. k. gimnaziji te predmete jedanaest godina, a od godine 1888. u Zadru na talijanskoj gimnaziji.

Godine 1889. izabra ga imotska krajina za poslanika u zemaljski sabor a pri koncu iste godine izborni kotar Sinj Imotski Makarska-Neretva Vrhgorac poslaše ga kao svog predstavnika u carevinsko vijeće, gdje i danas zastupa spomenute kotare. Godine 1890. imenovao ga je biskup Strossmayer začasnim prisjednikom duhovnog stola biskupije bosansko-djakovačke i sremske, a god 1891. prabiskup barski Milinović počasnim kanonikom. Godine 1900. tiskao je u Zagrebu »Kuļu od Uzdaha«, historički dogodjaj; god 1903. u Beču »Der serbo-

‘*II παιδεία τοις ανθρώποις δευτερος
τόλος ἔστιν.*’

Ljudi Imoćani !

U životu često osjetimo, kako nam se i srca i duše osobito neka mesta doimaju, i kako to različito na nas djeluju.

U tim mjestima čini nam se, kao da se na krilima mašte uzdižemo u neki umišljeni, uzvišeni svjet.

Stupimo li u kuću božju, prvo je što osjetimo neko strahopočitanje i nije rijedko da i sam bezvjernik pane na koljena kao da s praotcem Jakobom hoće da zavapi: »Gospode, zaista je na ovom mjestu hram božji i vrata nebeska!«.

Je li pohodimo bolnicu, ako nam u prsima nije srdce okamljeno, osjetimo neko bolno, plemenito čustvo. Tu nam je razgaljena ljudska muka i nevolja, a predočena vesela žrtva kršćanskog milosrdja i ljubavi. Zadjemo li na planinu ili visoko brdo, eto

nam puknu pred očima razni krajevi, različni predjeli; pučina morska, visina nebeska, brda i doline, gradovi i sela, po kojim se kao u slici pred našim očima okreću njihovi stanovnici. Borba za obstanak!

Ako stupimo u knjižnicu, tu u poređanim književnim proizvodima gledamo kako i davno preminuli umni velikani u djelima svojim medju nami još su živi i svojim blagoslovljenim plodom duševnu hranu pružaju nam. Koraciš li u školu, to najuzvišenije mjesto u zadruzi ljudskoj, odmah se sjetiš, da je tu duševno odgojiliše podmladka, na kojem svjet ostaje, da se tu udara temelj narodnoj budućnosti, gdje će se odgajati učitelji, obrtnici, zanatlije, trgovci, umjetnici, liečnici, sudci, svećenici, pjesnici, književnici, narodni vodje, rodoljubi itd.

Kad i ja danas prviput kročih u ovaj dvor Znavorkin, stotinu me misli zaokupi.

Bilo vrieme, kad nas Hrvate dobri naš genij k moru doprati, gdje smo trudom i mukom uz goleme žrtve ovu liepu našu domovinu uredili i u njoj svjetlo vjere kršćanske upoznali. Uz božju pomoć i žilavi napor naroda u svemu napred stupismo. Odoljesmo strasti i napasti, odbismo s kućneg praga divlje i dušmanske zagone. Nego,

sreći vazda za petom nesreća švaga. Uslied raznih uzroka naši pradjedovi poprimiše tudjina za gospodara, a iza toga nepogodom vremena dušmani nam domovinu razkrojiše na kajiše, raztrovaše zadružni život, samo nam ostade za liek ime i jezik. Viekovi krvave borbe projuriše preko naše glave, potoci krvi protekoše na obrani doma i ognjišta, na obrani vjere i prosvjete.

Došlo vrieme — nikad ga ne bilo — kad Hrvat u tudje zdravlje nosio svoju kožu na pazar, a danas mu zato prezir i neharnost. Ne bilo mu nigdje pristupa, a njegovu jeziku ne dali ni u školu niti u ured, gonili ga iz gospodskih dvorova, iz gradskih viećnica, iz sudbenih hramova, čak i iz same kuće božje!

Hrvatsku naši dušmani nisu već ni na zemljopisnoj karti naći mogli. Po slavnoj hrvatskoj kraljevini razliegao se lacmanski jezik, magyarske poskočice, njemačke davovrije! Ovi udruženi neprijatelji stali na sva usta drevit se: »Ta nema, nema više Hrvata«!

Pri svim ovim jadim i nevoljam narod je odolio biesu svojih vragova i to u zdravlje hrabrih mješica junačkih svojih sinova i požrtvovanosti svećenstva, koje mu

je vazda uz bok stalo. Njihova je poglavita zasluga, ako je naš narod iza svih strašnih okršaja neslomljen ostao, a tomu je svjedok pučka pjesma, ta krvava poviest našeg uobće na Jugu naroda.

Uzdasi hrvatske duše uz svu lomljavinu i tutnju ubojita oružja i danas odjekuju unakrst cjelokupne hrvatske kraljevine kroz sve kulturne točke slobodna Hrvata.

Izmedju radostnijih sgoda u životu doista mi je današnja svetčanost, jer me podsjeća na požrtvovanje naših pradjedova. Ova današnja svetčanost odjek je one sretne sgode, kad se uz narodnu borbu otvorije vrata duševnom napredku naroda, da i on malo pomalo korakne k visini veka i njegova napredka. Tomu nam je očevidan dokaz ova sgradja, u kojoj, božjom pomoći, odgojiti će se narodu poborci vjere, prosvjete i napredka; čuvari svake vrline i kreposti i svih onih liepih duševnih moći, po kojim je čovjek čovjekom.

U ovoj sgradji bez sumnje dosta će ih se gorkih ogristi, ali će plod tim sladjii biti. Ima biljaka kojim je koren grk i trpak, ali voće im je sladko i ukusno. Koren nauka dakako gorak je, ali nema nauke bez muke, Rimski pjesnik Horacij u svom pismu »Ad

Pisones« (de arte poetica) kaže. »Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit« biva: dječko je mnoga podnio i uradio, potio se je i zebò.

Kod djeteta umne snage nisu još toliko razvite, da bi moglo svaku na prvi mah uhvatiti i shvatiti, pak treba da se dosta muči, dok sve pravo pojmi, dok razabere uzroke i dokući razloge svake istine; a budući da je mladež obično vjetrena, tako smetne što nauči ili to sasvim zaboravi. S tog ukočena slovnička pravila, zakovrčene iznimke, svakovrstne nazive, silu božju brojeva i godina treba da više puta opetuje. Nego Bogom prosta muka i trud, kad će mu uroditи slackim plodom znanja, tim jedinim stalnim blagom, koje svukud sobom nosimo, koje nam je snažnim i tvrdim štitom pri svakoj nesgodi, koje nas za ruku vodi po krševitom putu života, da ne bi stranputicu krenuli. Tim se duševnim sredstvom u društvu postaje uglednim. Znanje svjetom vlada!

Od snage je mudrost jača,
Desnica se glavi klanja !

Sa znanjem ima napored ići skladnost, postidnost, dobroćudnost i pobožnost, bez čega svako znanje bilo bi »smućaj pak

prolij« bilo bi kao voće bez soka. Ali oso-ljeno pomenutim vrlinama utire nam put boljoj budućnosti.

Nauk je osobito i s toga znamenit, što nam otvara prostrane vidike u tajne pri-rode, i daje nam moćno sredstvo, ko-jim ćemo svim mukam i nevoljaim na kraj stati, kojim ćemo se braniti proti mračilu i zloći, mahnama i porocima. On nam daje snagu, kako ćemo lašnje uzmoći za višim ciljevima segnuti, kako ćemo nasporiti sreću i dobrobit vlastitu i svog naroda, u čemu jedino nalazi se pravo zadovoljstvo i prava sreća.

Pri nauku najprije potrebita je uztrajnost. Tko brzo susta, taj ne će izaći na planinu, a tko u borbi sa svakojakim protiv-štinama i zapriekama lako duhom klone, svoj cilj ne će postignuti. Nije moguće najedan-put svladati te protivštine i poteškoće, jer netom ih nekoliko prebrdi ~~no~~, eto nam ~~o~~-vih na pretek u susret, s tog treba se opa-sati uztrajnosti a utegnuti ustrpljenjem.

Ljudski je život borba. On je slika rieke, koja od svog izvora dokle se ne iz-gubi u moru, na stotinu zapreka pri svom toku udari, ali ona sve te zapreke svlada i sebi kroz gole litice put prokrči. Pogle-

dajmo mrava, koji vuče u mrvnjak zimnicu. Nabasa na kamenčić, na krnjatak drveta, na malu rupicu i nikad napred, ali on kuša s jedne pak s druge strane dok napokon ne stigne do svog gumna.

Veliki grčki rodoljub Demosthenes prvi se put na govornici obruži. To ga smuti, ali ne skrši, već podvojstručenom marljivosti nažme se, pak svlada i samu prirodjenu mahnu, tepanje.

Vazda naprijed a ne sustaj nigda.

Bez prestana kamen kap izdube.

Svaki sebi sam udara cienu.

Antiphones kazao je, kako nema potekoće na svjetu, koja se marljivosti ne da svladati.

Ne kloni, pak ti je kolač na ruci. Za čovjeka, kakov je na ovom svjetu, nema djelotvornijeg poticanja na dobro do nade na radost i korist, koja mu iz marljivosti protiče. Radišan i marljiv čovjek ugodno osjeća posljedice djelatnosti, koja plemenitoj svrsi struji, i poznaje radostnu činjenicu, da je zapreke svladao i svoj posao dokrajčio. Tad ga okriepi izgled na zasluženi mir, pokoj i zadovoljstvo, da je svoju dužnost izvršio. Labore peracto quies iucunda.

Iza ovog svak je dužan kloniti se zla i opaka društva. Ako je blizu kakva kužna bolest, svak bježi od nje što dalje može, tako da svaki čovjek, osobito mladež, treba da se klone i bježi što dalje od opaka društva, inače je na pogibli, da duševno i tjelesno postrada. S kim te vidim, s tim te pišem. Tko s vukovima živi, nauči zavijati. U zlu društvu poštenjaku nema mjesta. Pitali nekoć Spartanina; što bi se imalo najprije učiti? Odgovori: Kako će se biti pravim čovjekom.

Svak ne može biti veliki gospodin, ali svak može biti dobar i pošten, može biti neumorni radiša. Težak, zanatlija, trgovac, činovnik, odvjetnik, svećenik koliko radi toliko vriedi. Nego, samo znanstveno zvanje ima svome radu nepregledno polje, dokim sva ostala zvanja donekle ograničena su, jer im je svrha vremenita korist, kojoj su udarene granice.

Naš narod po naravi ima bistru glavu. Lako svaku dokuči, a naša mladež u ranoj dobi često razvije izvrstne sposobnosti, s tog uprav treba da dobro upamti, kako sbog te prirodnje darovitosti nije joj uzmahnuti glavom i tko sam, ja sam, ni car mi do koljena. Ova darovitost dar je božji, a ni-

kakva osobna zasluga, i samo tad vriedi, kad ju se naoposum upotrebi prama odlici. Onoga po kojem smo sve, što smo, kad se njom služimo prama naputcima vjere i čudorednih zakona.

Pravo i zdravo znanje idje pod ruku sa skromnosti, jer pravi učenjak uvidja, kako je svaki čovjek ograničen a svom znanju prama neizmjernom području znanstvenom. O tom je, valjda najveći mudrac sveta, Sokrates, vazda svojim učenicima pripovedao.

Čovjek pravo naobražen ne će nikad zamjeriti se svojim ponašanjem, niti će odsjecati od oka i boka, već vazda će gledat, što drugi radi i slušati, što drugi kažu, makkar to bilo i suhoparno i nенаравно; vazda će kazati svoju, a ne prezirati bilo koju. On će se ponašati sa strahopočitanjem prama svojim starijim, prijateljski i susretljivo prama svojim vršnjacima i sebi jednakim, a obzirno prama sebi podredjenim. Pri prosudjivanju pak skromnosti i poniznosti treba dobro paziti, da im nije podlogom laskanje, licumjerstvo ili koja druga nevaljala svrha.

Krajišnici moji! Bilo tū nedavno. Neznanje poput möre pritislo sela i gradove liepe naše domovine. Kakvom višem duševnom

poletu, kakvim uzvišenim mislima, kakovu uzornu pregnuću ni traga ni glasa.

Potištenost ubijala duhove, a neznanje, drug taštine i vijogradosti, ubijalo mozak. Ukočeni u ledu duševne studeni, ogorčeni pelimom siromaštva, sputani u verige duševne magle bez tračka božje svjetlosti i sunčane topline čeznuli smo ipak za vrutkom žive i bistre ljekovite vode, naime ţa istinom i napredkom, klicali smo slobodi.

Kad ciknu zora ustavnog života, trže se narod iz dugog duševnog sna, u kojem se bio uspavao na neplodnim ledinama, u ljutom kršu, na krvavim razbojištima. Protri krmeljave oči, i preneražen vidje oko sebe tudju misao, tudje težnje, tudja nasilja. Je li ovo, pita, polakšica mojim jadima? Je li ovo ispunjenje mojih čežnja? Pade licem na zemlju, da opet uzdiše, plače i spava! Kad se nanovo probudi i sit naplaka, skoči na junačke noge, zasuka rukave i daj da se krči, kopa, mekoti, razčišćiva njiva narodnog znanja. Ogrija ga sunce narodne ljubavi i ponosa, raspali mu srdce i osjećaj majčino mlijeko, te pri sjaju zvezda, pri poju ptica, pri suglasju svojih snaga i pregnućâ visokim čelom, stalnim korakom zaputi se k svom cilju, prosvjeti. Po njoj poče poznavati

časove narodne slobode i potištenosti, svog propadanja i osnaživanja. Ona mu upre prstom u stazu, kojom ima na putu razvitka i života krenuti. Ona u njemu osnaži oduševljenje za ovu grudu zemlje gdje su nam grobovi praotaca, gdje nam je krsna svieća. Ona mu otvorи bogatu riznicu milozvučnog našeg hrvatskog jezika i dovede ga do poznanja naše narodne naravi, naše osebnosti, i nauči nas, kako da ljubimo vjeru i domovinu.

Čovjek, gospodo, prilično je daleko glavom doprò, ali ipak nema tog znavora, nema tog veleuma, koji je i samo stoti dio pameti obuhvatio sve ono, što bi bilo vriedno znati. Istina, s dana na dan koraca se napriè preko nedoglednog i neizmjernog polja znanosti; s dana na dan ljudski um osvaja tajne prirode. Obseg ljudskog znanja sve to više razteže se, i s tog uprav pojedincu sve to teže biva da i samo neki dio obsežnog prostora znanja prehodi, ali s toga ne smije mrtvouzicu kao gordički čvor Aleksandrovim mačem presjecati; niti s toga, što svaku dokučiti ne može, odnjet glavu od nauka.

Glasoviti engleski povjestničar razvitka kulture Henry Thomas Buckle kaže: »Onda,

kad sam prvi put uhvatio pod oko cielo polje znanstveno, i ako još kao u magli nejasno, i upoznao njegove razne dielove i njihov medjusobni odnošaj, njegova krasna i divna ljepota tako me je očarala, uzhitila, osokolila, da sam u duši osjetio, kako sam kadar ne samo na površinu mu koraknuti, već da ću nekim pojedinostima i zavladati. Koliko sam malo znao da se obzorje zna nja širi i suživa, i kako se uzalud mučimo zahvatiti lica i pojave, koje izčezavaju i iz daleka nas varaju! Od svega, što sam uhvao se uraditi, na sasvim mali dio nalazim se ograničen... Ali i sada, kad je ova prekomjernost uništena, nemam se kajati, da sam bio popuštao. Naprotiv, ja bih ju opet, kad bih mogao, izazvao. Take nade pripadaju u ono sretno doba našeg života kad smo jedino pravo sretni».

Danas, kad se traži u čovjeka neko više naobraženje, kad svaki gradjanin u ovo doba saborisanja i viećanja valja da toliko znade kako će podpuno moći svojim građanskim dužnostima odgovoriti znanje je prieka potreba. Ono je moć i sila koliko pojedinaca, koliko još više cjelokupnog čovječanstva.

Lykurgo najviše se u svojim glaso-

vitim naredbom bavio uredbom duševnog i tjelesnog uzgoja, jer je bio osvijedočen, da će onaj narod barjak nositi, koji se bude odlikovao glasom, da će on imati u ruci držak duševne moći, kojim će se služiti pri krepkom i naprednom stupanju k uspjehu.

Engleska postade moćnom i snažnom ne po broju pučanstva već po njegovoj duševnoj snazi; dočim Spanjolska, u kraljestvu, gdje nekoć sunce nije zalazilo, spade na rub propasti uslijed nedostatka duševnog napredka, i da joj ne bi katoličke vjere, danas bi povjestničkom uspomenom bila.

Bez sumnje nema te države tako napredne i prosvjetljene, u kojoj nebi natražnjaka bilo, u kojoj se nebi našao po koji tromi i lieni hidalgo, komu se po pameti vrza, kako je to škodno i pogibeljno, da u prostom narodu prosvjeta prosine. Boje se naime, da plameni mač duha ne razbije vrata i ne probije bedeme njihovih mračnih gradina, i odnese im blago, koje bi oni sami na obču štetu uživati htjeli. Ali bilo i bitisalo ono mračno doba, o kojem Shakespeare u svom Juliju Cesaru kaže: «On puno misli, svjetina je pogibeljna! Ali ne! Kad pravi nauk začinjen kršćanskim duhom prodre u narod, tad će

istom izniknuti prava čudorednost, oplemenit će se misli, nastat će pouzdanje u samoga sebe, nastat će obće zadovoljstvo, procvast će sklad, medjusobna ljubav, osvanut će bolji dani svakom napredku, svakom liepom božjem daru i blagosovu, a tim će se narodna sviest i snaga ukriepiti, osnažiti i ojačati.

Pri ovom razmatranju navest ću razlaganje profesora pedagogije u Jeni dra. W. Reina, koji u članku »O uzornu uzgoju i naobrazbi« (Gottinger Arbeiter-Bibliothek II. 9.) piše: »Na jednoj strani iztiče se, kako se narod sretnim ćutio, dok su još patriarhalni odnosaši vladali, priprostitost i zadovoljstvo u kućama, prosti osjećaji u obiteljima, kad nije bilo usrećitelja malog puka, koji su pobudili nezadovoljstvo podraživanjem pohlepe za većim imanjem i višim znanjem. Jedno i drugo — božjom odredbom — sad je višem staležu dosudjeno, a širi slojevi naroda valja da se s tim sprijatelje, a i mogu se sprijateljiti. Kod njih bi viši uzgoj zaudarao polutanstvom, iz koga mu izviru svi jadi, nevolje, pohlepe, nezadovoljstvo S ovoga gledišta dakle djecu pučku treba uzgojiti, kako će biti dobri težaci i radnici Njoj je dosta da znade čitatii,

pisati i brojiti itd. Sve što preko toga siže kvari ju i pogibeljno je za društveni po-redak. Na drugoj strani, naime kršćanskoj, živo je uvjerenje, da su ovi nazori na krivom putu, jer kao što za uzdržavanje tiela trebamo hrane, isto tako uzgoj nam je potreban za okriepu duha.

Pošto se je skoro kod svih naprednjih naroda uvela obća dužnost pohadjati školu, obća dužnost vladaru služiti, sveobće izborno pravo, to bi gotovo graničilo sa drzovitosti, kad bi se htjelo stati na put ili praviti neprilika o b c o j p u č k o j naobrazbi, a povrh toga to bi se kosilo sa kršćanskim duhom.

Bilo je vrieme, kad su niži sloj naroda gledali kao neko roblje na prodaju; ali Sin božji kazao je, da je svaki čovjek slobodno stvorenje, koje treba u zajedničkoj društvenoj cjelini samostalno uzgojiti i izobraziti. Nema te vladalačke naredbe, koja bi mogla uništiti ovaj pojam kršćanske slobode i jednakosti. Neznalica vazda je rob i svojih strasti i tudjeg gospodovanja, a duševni uzgoj temelj je slobodi. Ponos pak svake vlade, države i društvene uprave stoji u tom, da upravlja i vlada slobodnim i prosvjetljenim gradjanima, a nipošto u tom, da

pred njom puzaju robovi, prelivode, vrtikape, šarenjaci, koji svojom glavom ne misle, niti vlastitom voljom razpolažu. Svaki pametni čovjek, koji svoj narod ljubi i vjeruje u slavodobitnu snagu prosvjete, valja da se slaže sa ovim razglabanjem. Treba pak vazda narodu peliti, da nebi u hlepnji za prosvjetom na po puta sustao, niti se u zaskoku za tom blagodati na po puta ustavio, čim bi mah osvojilo polutanstvo, napuhanost, oholija, a ti su poroci u društvenom životu najgori i najpogibeljniji. Narodu je, da pregne iz petnih žila, kako će pomoći prosvjete do jasne svjetlosti do odnosno savršene naobrazbe doprieti.

Iz prosvjete sloboda se radja
 iz slobode novi život niče,
 a presude, tmine i neznanje
 pred odgojem s vidika se gube.

»Obće izborno pravo, ako ga sc ne će danajskim darom smatrati, zahtieva, da se sveukupni narod oboruža znanjem i naukom.« Ovim riećima Baine dovršiva svoja razmatranja. Vjera kršćanska razbila je okove robstva. Ona uči, da nema razlike izmedju roba i gospodara, već u toliko, na kakvu koji stepenu prosvjete stoji, pak se čuditi, kako se u toj prosvjeti može naći bilo šta

pogibeljna i jeziva po državu i društveni poredak. Mi pak imamo biti božjoj providnosti harni, što nam u prosvjeti pruža sredstvo, kojim se možemo hranići i od zla braniti, da nas vrtoglavci krivom svojom naukom na stranputicu ne zavedu; koja u nama duševne moći budi, da možemo historičke nužde današnjeg društvenog poredka prozrieti, da više sliepom zanešenosti ne budemo protiv njega jurišavati, da možemo u jednu rieč kukolj od pšenice razlikovati.

Što se više u nižem sloju prosvjeta širi, to više izčezavaju poroci i zločinstva, koja kao crv raztaču ogromo deblo bujna društvenog stabla. Engleski radnik i obrtnik prilično su odmakli u prosvjeti, s tog tamo razvratnim mislima i pobudama malo je mesta. I kod same društvene demokracije prosvjeta je svoju učinila, jer se u svojim nazorima malo po malo stala razočaravati a u svojim težnjama i zahtjevima ograničivati.

Prosvjeta će i kod našeg naroda bez sumnje tim plodom uroditи. Njezine posljedice bit će ravne onima, koje se opažaju kod svih naprednijih naroda. Prosvjeta će stalno svaku društvenu zarazu podpuno izliečiti.

Istina u državam, u kojim pod jednim

sljemenom više raznih narodnosti žive, trebat će najprije narodno pitanje prama pravici i jednakosti urediti, a hoće li još dosta Vrlike*) proteći, dok se to pitanje u našoj monarkiji na pravi put svede, zavisit će od uvidjavnosti odlučujućih čimbenika.

Osobitito u ovo zadnje doba nemirni ljudi u nakrst cieleg sveta, bez da uzprednu pred ikakvim sredstom, koje bi im poslužit moglo, da svoje prevratne namjere izvedu, stali su mutiti i rušiti sve društvene i nabožne ustanove. Toj nesretnoj pojavi uzrokom je ponajviše pomanjkanje prosvjete i nabožnih osvjedočenja. Prosvjetom se dolazi do napredka, ali ne što bi dlanom o dlan, već malo po malo. I u tom zakon razvijanja vrši svoju.

Nego rek bi, da mjerodavni čimbenici o tom nisu još na čistu, inače ne može se pojmiti, kako su isti tako mlaki prama pučkoj prosvjeti, kršćanskoj uljudbi i uzgoju, na čemu napokon konca opočiva sva državna snaga i moć; za što oni otrovnoj nauci čvrsto ne stanu nogom za vrat i podupru iz petnih žila pučku prosvjetu, čudorednu štampu i dobrotvorna udruživanja, koja idju za tim, da sveukupnom pučanstvu

*) Rječica što teče preko imotskog polja.

oči otvore, neka bi uvidjelo, odkle ga led bije, odkle ga sunce grijе.

Ferdinand Lassalle, otac pokreta nje- mačkih radnika, pripoznao je, da bez prosvjete nema govora o slobodi. U svomu znamenitom obranbenom govoru kazao je:

»Savez znanosti i radnišiva, ta dva protivna društvena stožera, ako se jednoč pod ruku ufade, smrvit će sve zapreke, koje su na putu kulturi, a to je uprav cilj, za kojim ču, dok sam živ ići«. On je po tim riećima sudeć sam uvidio, odkle treba započet, da se cieli niži sloj puka podigne na visinu svoje prosvjetne zadaće.

Jednako misli i glasoviti Spinoza. U nekoj svojoj bogoslovnoj i političkoj razpravi kazao je, da država nema gledati samo na to, kako će gospodovati i državljanе na šibici držati, već da je njezina glavna i prva dužnost nastojati, kako će ih svakog straha oslobođiti. On veli: »Državi nema biti do toga, da razborite stvorove u živine ili lutke preobraća, već naprotiv dužna je svom snagom uprijeti i sva zgodna sredstva uložiti, da se njihove duševne moći i tjelesne snage bez zapreke razvijaju, neka bi čovjek mogao vladat se po svojoj vlastitoj pameti, i klonit se svake zavjesti, mržnje i ljutine i

prevare proti svomu protivniku, ili mu snovati kakove neprijateljske spletke.

Nego na žalost ima neko doba, da se je i kod nas razmahala borba izmedju pravice i nepravice, izmedju materijalnih i čudorednih načela. Dva se sveta ufatila pod pleća podpuno oprečnih nazora u životu. Tugaljiva materijalistična nauka, koja u srdeu nevoljnih ubija nadu u vječnu nagradu za nevoljno ali neporočno življenje na ovom svetu i uzvišena kršćanska nauka, koja blaži boli i nevolje nadom u vječnu nagradu za jade i muke na ovom svetu podnešene. Taj rat vode neke izgubljene duše na temelju zloće, nepravice, pakla, a ne će da znadu, kako bez Boga ne može se ni poštenim biti. Ovo je potvrdio i bezvjerac Rousseau, koji je kazao: »Ja sam mislio, da čovjek i bez Boga poštenim može biti, ali sam se te bludnje oslobođio.«

Ovom kalašluku najprije ćemo vratom zavrnut, ako uzgoj mladjeg naraštaja udešen bude, da se postigne materijalni procvat u skladu sa kršćanskom naukom. Samo na grobu razvraćenih nauka procvast može narodu bolja budućnost.

Krajišnici moji! Hrvatski naš narod bio je na udarcu svakoj nepogodi, pak nije se

čuditi, ako je donekle izostao u prosvjeti, a bilo bi pravo božje čudo, kad bi on sada sam po sebi osobito dosadašnjim sredstvima na vlastite noge se osovio i stao koracat na pored sa narodima, koji su u zdravlje junakačkih hrvatskih sinova u miru Božjem bez straha mogli se duševno razvijati. Nam je sada, da te narode sustignemo, a za to treba uprijet u kola i vanrednim radom, maram i požrtvovanjem k prosvjeti koracati.

U tu svrhu napet nam je sve duševne i materijalne snage, da vrata hrama boginje Znavorke ne budu više i širem sloju naroda su sedam brava zaključana, već da unj pristup bude imao siromah i bogat, a da se jednoč sruši umjetna pregrada izmeđju građana, i da se svakom udara ciena prama glavi i obrazu. Iz poviesti svemu se naučimo, mnogo toga upoznaimo, izkustvom se obogatimo, ali po njoj do narodnog užgoja ne dolazi se. Grci i Rimljani imali su uz dosta izvrstnih glava i liepu kitu povjesničara. Grci su učili svoju djecu, kako će neustrašivo smrti u oči gledati, kad se radi o slavi i slobodi domovine, kako će postat ravnim onim glasovitim thermopylskim junacima, kojih spomen ovjekovježen je u onom lakoničnom nadgrobnom nadpisu:

»O putniče, kad stigneš u Spartu, kaži, da si nas ovdje vidio ležati, kako nam je zakon nalagao«!

Rimski pak odgoj išao je za tim, da državi vrednih upravljača uzgoji, koji će znat držat na visini onaj »Civis romanus sum - rimski sam gradjanin«.

Grci i Rimljani podučavali su podmladak i u drugim vrlinama, osobito u rodoljublju. Ali ovaj rodoljubni uzgoj nije baš sasvim isti sa narodnim, a to nam najbolje svjedoči onaj po grčku slobodu pogubni peloponeški rat, u kojem svoj svomu, pleme plemenu, država državi šakom za grlo, dok im svima tudjin vratom ne zavrnu! Rodoljublje i narodnost dva su to pojma prilično različita. Narodnost cijelovit je pojam, a rodoljublje samo djelomice. O narodnom uzgoju u podpunom smislu rieči ne može bit govora, ako se taj uzgoj ne proteže na cijelokupni narod. Grci i Rimljani bili su rodoljubi, ali kod njih niži sloj naroda bio je većim dijelom rob, a k tomu o kakovu uzgoju ženskica nije bilo ni govora,

Prcsvjeta pučka u najširem smislu uzeta jedino je sredstvo, po kojem narod biva snažan a država jaka. Ustavni život po ko-

jem narod po svojim predstavnicima u bitnosti sudjeluje unutrašnjoj upravi države i javnom životu — u čem se zrcali suverenost naroda — bio bi na prosto pučki nesmisao, kad bi odabrane glave pri tom zaboravile na dužnosti, što iz javnog života državnog gradjaninu proizticu. A kako će mislit svojom glavom oni, što ju od nauke odnosi, a sljepački klipa za onim, što mu vioglavci i strastveni strančari na uši šapću?

Najbolje što čovjek na pozornici života postignut može i drugim pripomoći jest, da usnaži svoju vlastitu osobu zdravim naukom. Je li pak taj nauk u zloj osobi, to sliči dobru vinu u ustima žuči ili pelimom omućanim. Ne pazi se baš toliko na ono, što čovjeka zadesi, već na to, kako on ne nadnu podnosi. Što tko u sebi i po sebi ima, naime vlastitu osobnost i njezinu vrijednost, to je jedino i neposredno sredstvo, koje vodi sreći i blagostanju. Sve ostalo kap je na listu. Vjetar pune, kap otrune. Sgode i nesgode sve preinačuju, ruše, uništavaju, ali im ta moć nad osobnostima nije data. Nepomična osobnost i uobličiva se jedino obširnim duševnim uzgojem, u savršivanjem mišljenja i hotjenja. Plato, veliki mudrac u davnini, drži da je ona vlada i

uprava najbolja, u kojoj mudraci i uobće ljudi misaoni imaju državno kormilo u rukam. A to i danas ne manje vriedi, kad no uprava državnih posala postade najmučni jom rabotom, i kad narod isti toj upravi sudjeluje, pri čemu može se jedino računat na dobar uspjeh, ako se narod isti potrudi, da dobije bistar pogled za potrebe i zah-tjeve života i njegove svrhe u državi. U malo i u kratko, ako postane narodom mislioca. U tom samo slučaju on će moć stalnim korakom napred stupati i sve moguće potežkoće sretno svladati.

Znam, mnogi će mi opaziti, da to je sve liepo i pošteno, što nam kažeš o blagodati prosvjete, ali treba je u prvom redu misliti, kako će se dan s danom sastaviti, kako će se štogod zaraditi za život svoj i svojih. Bez sumnje ta se ne dade karati. Teška borba za obstanak navlastito u ovo tiesno doba sili nas na to, da najbolje vrieme i najljepše radine snage trošimo, ne bili sebi i svojim koru hljeba i lapat robe skucali i izbili. Dakako, želudac traži svoje pravo. Neka bude! Jesu li mudri nauci kroz hiljade godina za tim išli, da samo neka odabrana vrsta ljudi može zagrabiti iz prostrane riznice ljudskog znanja? Ne ćemo

li se vinuti do visine pojma života i kazati: danas nije nitko usilovan da bude jedno stavno prostak?

Dosad se je bez sumnje mnogo uradilo i bez prestanka radi se za usavršivanje i proširenje ljudskog znanja. U tu svrhu podižu se škole svake ruke, osnivaju se različite ustanove, na okupu su mnoge udruge, pak i najzaposleniji radnik i rukodjelac mogu se tim sredstvom uz svu zaposlenost u borbi za obstanak okoristiti. Nego, rek bi, da kod mnogih nema dobre volje.

Mnogi kažu i to: nauka nam krađe puno vremena, a u veliko baš ne pomaže. Bolje je to vrieme vješto u praktični rad uložiti.

Tko to kaže, ta mu ne valja. A i naša poslovica »tko umie, tomu dvie« u laž ga goni, jer znanje je sila i moć, koja krši sve zapreke k blagostanju. Uzmimo za izgled sasvim prosto strukovnjačko mehaničko znanje radnika. Što ćemo opaziti? Najprije golemu razliku u uspjehu, razliku u životu, razliku u ugledu pred ostalim prostim radnicima istog zanata i obrta. Odkle ta razlika? Otale gospodo moja, što vještiji u svom zanatu više zaslužuju i do sgodnjeg življenja i većeg ugleda dolazi, dočim

onaj, što mu u vještini izostaje, vazda je deveti u plugu.

A to se i po sebi razumije. Izučen zanatlija dalje i bistrije vidi, a to baš osiguraje mu prednost pred ostalim i pobjedu pri nadmećanju.

Svaki težak, koji svoju baštinu obradjiva po zanatu, ubire daleko bolji plod svoga truda, nego li onaj što plete kočac kao mu i otac.

Nauk čudesa pravi. Po njemu gospodarstvo napreduje, morem se plovi, zrakom se eto već leti, mjere se visine gora, dubine mora, dalečina zvezda, sustav nebeski. Znanje s nami je danju i noći. Ono je dakle prieka društvena potreba. Ovoj društvenoj potrebi treba i to pridodati, da ustavni život po kojem narod ima vlast sudjelovati po svojim pouzdanicima javnom političkom životu i državnoj upravi, sobom nosi i to, da duševne i tjelesne snage, koje u narodu još donekle spavaju, budu izmedju sebe izjednačene. U sabornicama i sborovima treba da cio narod do rieči dodje, jer samo tada državna uprava i mjerodavni krugovi upoznati mogu, kojim se putem može najlašnje unaprijediti blagostanje cijelog naroda. Sa više strana opaža se, »to je sve lijepo i

pošteno, ali iz svakog drveta ne iztesa svetca». Ta je bez zamjerke, jer sve glave nisu jednake. Ali, gospodo, ni svi prsti ruke nisu jednaki, a ipak svaki služi za svoju opredieljenu svrhu i vrši svoju zadaču, samo oni prsti, što su osakaćeni, kojim je životna snaga utrnula se, sliče onoj vrsti ljudi, kojim je glava prazna.

Sve, što čovjek radi i govori, treba da ima neku podlogu, da se oslanja na neka načela, o kojim je svjestan; a ne valja da se pusti drugim za nos voditi. Osobito treba da se pazi, neka ga lažice ne bi zazinule. Njihova je zadaća doduše uzvišena, ali samo ako ju duševno i pametno vrše. Je li to dandanas biva? Sumnjam.

Svaki stranački list ravna se prama probitku stranke za koju piše, a u tom pravcu, pak koliko krivudast bio, nateže pokrivač na nju, a malo ga glava boli, što pri tom drugi gđe ostaje. Kad bi se naša žurnalistika te mahne trsila, bila bi ona zvjezdom preodnicom u mračnoj noći strasti osobnih i trvenja stranačkog, ali...

Ne samo škole otvaraju oči narodnoguma, već i društva, koja za tim idju, da neuk narod predavanjima posvietle, da ga

upozore na vršenje njegovih kršćanskih i društvenih dužnosti

Nego najprije treba uprijeti, da narod sam progleda, da bude uzgojen i prosvjetljen. Strančarenjem u tom pogledu nikad naprije, stog bih želio, da moj hrvatski narod uobće a napose pak moja imotska krajina ograniči se što više u političkom cje pidlačenju, i da svaki svojom pameti dosegne, za što kojoj stranci naginje. Liepo li je to svojom glavom misliti! Žalostno li je pak gledati, kak se izmedju sebe kosimo! A za koje babe dušu?

U medjusobnom trvenju bježe nam s vidika viši moralni, gospodarstveni i narodni ciljevi, a to će nama se kad li, tад li osvetiti. Za izgled nam umni Grci i moćni Rimljani. O propasti jednih i drugih sila se je knjiga napisalo, a konačno u svakoj jedna pak ista pjesma: nesloga ih obori, a duševna izkvarenost upropasti.

Škola, Krajišnici moji, diže narod u sedlo, čim postaje sposoban, da pri svjetskoj utrci ne ostane po krmi. Mnogi brzo klonu duhom i kažu »mala ruka, malena i snaga«.

To je istina, ali samo onda, kad se ta mala ruka ne vježba. Mi nemamo dakako velikih sredstava, da krenemo na put s

ostalim naprednijim narodima, ali se ne može pobiti, da radišu Bog pomaže, da je u Rade vazda do brade, da se štednjom napredak postiže, da je u Štede vazda do grede, da se kršćanskim življenjem svakoj nedoskočici na kraj dodje. S milim Bogom sve se može! Imotski rodoljubi evo su to i djelom dokazali, pak danas sebi na diku i ponos, a podmladku svomu za duševno i tjelesno unapredjenje otvoriše ovaj krasni dom, zgodno zaklonište narodnoj prosvjeti.

Neka bude u dobar čas i u dobru sreću!

SVEUČILIŠTE
JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
GRADSKA I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA OSIJEK

37.014

PER

σ